

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему **«ФОРМУВАННЯ ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ
ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ»**

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.0112
спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»
освітньо-професійної програми
«Педагогіка вищої школи» А.В. Кубарь

Керівник: доцент кафедри педагогіки та
психології освітньої діяльності, доцент,
к.пед.н. _____ І. В. Козич

Рецензент: завідувач кафедри педагогіки та
психології освітньої діяльності, професор
д.пед.н. _____ О. І. Іваницький

Запоріжжя

2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра педагогіки та психолог освітньої діяльності
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 011 «Освітні педагогічні науки»
Освітньо-професійна програма «Педагогіка вищої школи»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

« ____ » _____ 2023 р.

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ**

Кубарь Андрію Вікторовичу

1. Тема роботи: «Формування етичної компетентності майбутніх викладачів закладів вищої освіти»

керівник роботи Козич І. В., к. пед. н., доцент

затверджена наказом ЗНУ від «26» вересня 2023 року № 1505-с

2. Строк подання студентом роботи: _____

3. Вихідні дані до роботи: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація науково-методичної літератури

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) теоретично розглянути сутність поняття етична компетентність, як компоненту професіоналізму майбутнього викладача зво; розкрити педагогічні умови формування етичної компетентності у студентів спеціальності педагогіка вищої школи; обґрунтувати критерії та рівні сформованості етичної компетентності у студентів майбутніх викладачів зво; розробити рекомендації щодо оптимізації формування етичної компетентності майбутніх викладачів зво.

5. Перелік графічного матеріалу: таблиця «Критеріальний апарат діагностування майбутніх викладачів».

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Козич І.В.	02.12.22 р.	02.12.22 р.
Розділ 1	Козич І.В.	11.01.23 р.	11.01.23 р.
Розділ 2	Козич І.В.	19.04.23 р.	19.04.23 р.
Висновки	Козич І.В.	20.10.23 р.	20.10.23 р.

7. Дата видачі завдання: _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір та узгодження теми магістерської роботи	січень	виконано
2	Добір літератури з обраної теми	січень-березень	виконано
3	Написання першого розділу	липень-вересень	виконано
4	Написання другого розділу	вересень-жовтень	виконано
5	Формулювання висновків	жовтень	виконано
6	Оформлення списку джерел	листопад	виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	листопад	виконано
8	Захист	грудень	

Студент _____ Кубарь А. В.

Керівник роботи _____ Козич І. В.

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Козич І. В.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 43 с., 1 таблиця, 44 джерела, 2 додатки.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування поняття етична компетентність майбутнього викладача зво та висвітлення процесу формування етичної компетентності педагога як складного, динамічного, багатогранного і багатофакторного явища.

Об'єктом дослідження є процес формування етичної компетентності майбутнього викладача зво.

Предметом дослідження є формування етичної компетентності майбутнього викладача зво.

Методи науково-педагогічного дослідження:

- теоретичні: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація науково-методичної літератури, систематизації й узагальнення наукової інформації з метою обґрунтування шляхів формування естетичних цінностей студентів спеціальностей соціальної педагогіки;

- емпіричні: опитування, анкетування, що сприяли реалізації експериментальної частини дослідження.

Теоретичне значення. Розкрита сутність формування етичної компетентності студентів спеціальності педагогіка вищої школи; визначені основні показники сформованості етичної компетентності майбутніх викладачів зво.

СТУДЕНТ, ПЕДАГОГ, КОМПЕТЕНТНІСТЬ, ЕТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ, ЕТИЧНА КУЛЬТУРА, ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ, ФОРМУВАННЯ.

SUMMARY

Kubar A. V. Formation of Ethical Competence of Future Teachers of Higher Education Institutions.

The qualification work consists of an introduction, 2 parts, findings, a list of references (44 items).

The formation of the ethical culture of a modern teacher is a purposeful process that covers the professional training and activity of a teacher of higher education, which includes ethical competence, professional culture, morality and humanism, love for the profession. Among the key competences that a modern teacher of a higher education institution should possess, ethics has priority.

In this regard, the search for new approaches in the formation of ethical competence of the elite of Ukrainian society, capable of solving today's problems, is relevant and timely. Today, there is a problem not only of the ethics of social life and more active use of the influence of ethics in all spheres of human life, but also of strengthening the connection between cultural, educational, and humanitarian aspects of society's life.

The purpose of the study is the theoretical substantiation of the concept of ethical competence of the future teacher of vocational education and the highlighting of the process of forming the ethical competence of a teacher as a complex, dynamic, multifaceted and multifactorial phenomenon.

The research tasks:

- 1) To theoretically consider the essence of the concept of ethical competence as a component of the professionalism of a future teacher;
- 2) to reveal the pedagogical conditions for the formation of ethical competence among students majoring in pedagogy of a higher school;
- 3) to substantiate the criteria and levels of formation of ethical competence among students of future teachers of the higher education;
- 4) to develop recommendations for optimizing the formation of ethical competence of future teachers of higher education.

The object of the study: the process of forming the ethical competence of the future teacher.

The subject of the study is the formation of the ethical competence of the future teacher of vocational education.

Part 1 “Theoretical analysis of the research problem” the problem of the ethical competence of the future teacher in psychological and pedagogical research is revealed, the ethical culture in the content of the training of future teachers of the institution of higher education is considered, the pedagogical conditions for the formation of the ethical competence of the future teacher of the higher education institution are determined.

Part 2 “An experimental study on the formation of the ethical competence of future teachers” the criteria and levels of formation of the ethical competence of future teachers of the secondary school were determined, the methodology of conducting pedagogical research was developed, recommendations were given to optimize the formation of the ethical competence of future teachers of the secondary school.

Research materials can be used in institutions of higher education in the process of training future teachers.

Keywords: student, teacher, competence, ethical competence, ethical culture, institution of higher education, formation.

ЗМІСТ

Вступ.....	8
Розділ 1. Теоретичний аналіз проблеми дослідження.....	12
1.1. Проблема етичної компетентності майбутнього викладача у психолого-педагогічних дослідженнях.....	12
1.2. Етична культура у змісті підготовки майбутніх викладачів закладу вищої освіти.....	19
1.3. Педагогічні умови формування етичної компетентності майбутнього викладача зво.....	25
Розділ 2. Експериментальне дослідження з формування етичної компетентності майбутніх викладачів зво.....	35
2.1. Критерії та рівні сформованості етичної компетентності майбутніх викладачів зво.....	35
2.2. Методика проведення педагогічного дослідження.....	40
2.3. Рекомендації щодо оптимізації формування етичної компетентності майбутніх викладачів зво.....	43
Висновки.....	49
Список використаних джерел.....	51
Додатки.....	55

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку суспільства освітньо-виховний процес у вищій школі характеризується радикальними змінами, що стали результатом приєднання нашої держави до Болонської конвенції та світового європейського товариства. Модернізація сучасної вищої освіти висуває нові вимоги до підготовки компетентного фахівця, здатного практично діяти, застосовувати індивідуальні техніки та досвід успішних дій у ситуаціях професійної діяльності та соціальної практики.

Формування етичної культури сучасного педагога – цілеспрямований процес, який охоплює фахову підготовку і діяльність викладача з во, що включає етичну компетентність, професійну культуру, моральність і гуманізм, любов до професії. Серед ключових компетентностей, якими повинен володіти сучасний викладач закладу вищої освіти, етична має пріоритетне значення.

У зв'язку з цим пошук нових підходів у формуванні етичної компетентності еліти українського суспільства, спроможної розв'язувати проблеми сьогодення, є актуальним і своєчасним. Сьогодні постала проблема не лише етичності життя суспільства та більш активного використання впливу етики в усіх сферах життєдіяльності людини, а й посилення зв'язку між культурними, освітніми, гуманітарними аспектами життєдіяльності суспільства. Погоджуємось із думкою Я. Левченко та Лю Чжицян про те, що не позбавлений цієї тенденції й освітній процес, тим більш коли йдеться про професійну діяльність та підготовку фахівців тих професій, в яких етичний компонент є професійно визначальним. Особливо це відноситься до підготовки майбутніх викладачів з во, які поряд зі знанням свого предмета повинні мати і загальнокультурну підготовку.

Суперечності, що характеризуються поглибленням кризи, висунули ряд проблем: війна, зниження рівня життя більшої частини населення, зростання злочинності, агресії у суспільстві, посилення соціальної напруженості.

Більшість людей не змогли орієнтуватися в складній соціальній ситуації.

Етична компетентність як базова складова професійності майбутнього віддзеркалює його духовність і моральність, внутрішню культуру, здатність ухвалювати адекватні моральні рішення та діяти відповідно до норм педагогічної етики. Саме це дозволяє педагогу визначити ставлення до своїх професійних обов'язків і, передусім, до людей, з якими він контактує в процесі діяльності.

Етична компетентність викладача репрезентує головні регуляції його дій, що закріплюються у звичках, традиціях, принципах життя і професійній діяльності, психічних станах, діях, вчинках і якостях педагога, забезпечує вибір ним свідомої етичної поведінки згідно професійно-педагогічних норм.

Формування етичної компетентності у студентів освітньо-професійної програми педагогіка вищої школи – це складний процес (від лат. *processus* – просування), що передбачає послідовну зміну явищ і станів у розвитку даної складової професіоналізму, а також включає сукупність послідовних педагогічних дій, спрямованих на досягнення практичного результату.

Тому, в даний час у вітчизняній психолого-педагогічній літературі недостатньо розглянуті ідеї вивчення різних сторін етичної компетентності, насамперед майбутніх викладачів закладів вищої освіти. Тому гостро назріла необхідність реалізації нових цілей підготовки педагогів вищої школи.

Вклад в розробку питань педагогічної етики внесли В. Андреев, Д. Белухін, Р. Мамед-заде, В. Писаренко та І. Писаренко, П. Холмогорцев, В. Чернокозова та І. Чернокозов. Сутності етичної складової професійної компетентності вчителя присвячено роботи В. Писаренко, І. Писаренко, І. Синиці, В. Чернокозова, І. Чернокозова та ін. До проблеми формування етичної компетентності сучасного вчителя звертались С. Гаряча, К. Гулей, К. Журба, Л. Хоружа та ін., які розглядали етичну компетентність учителя як основу реалізації гуманістичної парадигми освіти. Проте, незважаючи на досить великий доробок науковців, протиріччя між якісно новими вимогами суспільства до рівня розвитку професійної моральності вчителя, і переважно

знаннєвим підходом до організації освітнього процесу у ЗВО, який не забезпечує постійного цілеспрямованого формування етичних норм майбутнього викладача в достатній мірі, вимагає подальшого дослідження процесуальних аспектів формування етичної компетентності, що і обумовило вибір теми нашого дослідження.

В цілому важливість формування етичної компетентності студентів спеціальності педагогіка вищої школи, а також недостатня наукова розробленість проблеми з її розвитку у ЗВО вказує на актуальність теми дослідження.

Актуальність проблеми сформованості етичної компетентності у студентів вишів обумовлюється потребою формування нового покоління фахівців, які мають не лише високу професійну компетентність, але й ідентифікуються з цінностями й нормами професійної діяльності, орієнтованими на творчу реалізацію та самовдосконалення у професії.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування поняття етична компетентність майбутнього викладача зво та висвітлення процесу формування етичної компетентності педагога як складного, динамічного, багатогранного і багатофакторного явища.

Об'єктом дослідження є процес формування етичної компетентності майбутнього викладача зво.

Предметом дослідження є формування етичної компетентності майбутнього викладача зво.

Завдання дослідження:

1. Теоретично розглянути сутність поняття етична компетентність, як компоненту професіоналізму майбутнього викладача зво.

2. Розкрити педагогічні умови формування етичної компетентності у студентів спеціальності педагогіка вищої школи.

3. Обґрунтувати критерії та рівні сформованості етичної компетентності у студентів майбутніх викладачів зво.

4. Розробити рекомендації щодо оптимізації формування етичної

компетентності майбутніх викладачів зво.

Методи науково-педагогічного дослідження:

- теоретичні: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація науково-методичної літератури, систематизації й узагальнення наукової інформації з метою обґрунтування шляхів формування естетичних цінностей студентів спеціальностей соціальної педагогіки;

- емпіричні: опитування, анкетування, що сприяли реалізації експериментальної частини дослідження.

Теоретичне значення. Розкрита сутність формування етичної компетентності студентів спеціальності педагогіка вищої школи; визначені основні показники сформованості етичної компетентності майбутніх викладачів зво.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Проблема етичної компетентності майбутнього викладача у психолого-педагогічних дослідженнях

Основним завданням вищої освіти є підготовка компетентних і висококваліфікованих фахівців, тобто формування таких суб'єктів педагогічної діяльності, які здатні втілювати теоретичні знання на практиці, креативно та професійно розв'язувати різні педагогічні задачі, свідомо та критично ставитися до педагогічної діяльності, відповідати за її результати. У загальному розумінні педагогічна діяльність постає як виховний і освітній вплив викладача на студента або студентів, спрямований на особистісний розвиток, що, водночас, виступає основою саморозвитку і самовдосконалення (М. Єрмоленко, В. Мижериков, А. Хуторської та ін.) [5]

Однією з провідних освітніх тенденцій підготовки фахівців у закладах вищої освіти виступає реалізація компетентнісної парадигми, яка передбачає постійний професійний розвиток викладача у форматі неперервної освіти впродовж життя, забезпечує зв'язок вищої освіти й виробництва.

Актуальність компетентнісного підходу пов'язана із закономірностями розвитку системи освіти. Оскільки суспільство сьогодні перебуває в умовах постійних змін, об'єктивною потребою сучасної вищої школи є активізація розвитку професійної компетентності педагога як умови досягнення нового рівня якості освіти.

Компетентнісний підхід, згідно О. Лебедева, постає як сукупність загальних принципів визначення цілей освіти, відбору її змісту, організації освітнього процесу та оцінки освітніх результатів. Як зазначалося у попередніх наукових розвідках [5], сучасна актуалізація компетентнісної парадигми освіти пов'язана передусім з визнанням її потужності як чинника формування

успішної особистості (Л. Львов); спроможністю подолання та відходу від абстрактності в освіті та розв'язання професійно-практичних і життєвих задач для кожної людини (Л. Василенко); виявом результативності навчально-пізнавальної діяльності особистості (Н. Бібік), з реалізацією «людиноцентрованості» неперервної професійної підготовки (І. Бех, Н. Шестак) і т. ін.

Для глибшого розуміння сутності феномена «етична компетентність», вважаємо необхідним зупинитися на тлумаченні таких дефініцій, як «компетентність» та «професійно-педагогічна компетентність».

Щодо трактування поняття «компетентності», визначення її структури, варто зауважити, що в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях відсутній однозначний підхід (І. Бех, А. Дубасенюк, І. Зимня, В. Семиченко, І. Підласий, М. Холодна та ін.). У загальному вигляді «компетентність» визначають як сукупність знань, умінь і навичок та особистісних якостей, що дають змогу фахівцю кваліфіковано здійснювати діяльність або виконувати певні завдання і функції, спрямовані на досягнення професійних стандартів. У Законі України «Про вищу освіту» термін «компетентність» визначено як динамічну комбінацію знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу освітню діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти [3].

Щодо поняття «професійна педагогічна компетентність», відзначимо, що в науковий обіг воно було уведено Н. Кузьміною як розуміння системи знань і вмінь педагога, що виявляються при розв'язанні професійно-педагогічних задач, а також як здатність вчителя перетворювати свій фах у засіб формування особистості тих, хто навчається, з урахуванням педагогічних норм, за яких здійснюється освітній процес [5]. Професійно-педагогічну компетентність науковці визначають як: - інтегральну особистісно-професійну характеристику педагога, що має наступні системні складові: мотивація; педагогічні здібності,

характер та його риси, психологічні стани і процеси; інтегральні характеристики особистості (педагогічна самосвідомість, індивідуальний стиль, креативність) (А. Маркова);

- сукупність теоретичної і практичної готовності до професійної діяльності (В. Сластьонін);

- особливий тип організації знань, що забезпечує можливість прийняття ефективних рішень у певній предметній діяльності (М. Холодна);

- здатність фахівця успішно вирішувати завдання, що відносяться до його компетентності (Д. Савельєв).

Таким чином, професійно компетентним є фахівець, «здатний практично діяти, застосовувати індивідуальні техніки та досвід успішних дій в процесі професійної діяльності» (Н. Султанова) [8].

Зважаючи на викладене вище, компетентність визначаємо як інтегративну особистісну якість, яка включає комплекс знань, вмінь та навичок особистості в тій чи іншій галузі, що дає їй змогу самореалізуватися в різних видах діяльності, а також успішно співпрацювати з іншими представниками суспільства. Професійно-педагогічну компетентність, у свою чергу, розуміємо як сукупність професійних характеристик та якостей особистості вчителя, здобутих в процесі педагогічної підготовки та узагальнення педагогічного досвіду, які забезпечують ефективну організацію освітнього процесу.

Дослідженню проблем підготовки фахівців у закладах вищої педагогічної освіти в контексті різних аспектів формування особистості педагога та його компетентностей присвячено праці багатьох науковців (О. Дубасенюк, Л. Калініна, Н. Кузьміна, І. Самойлюкевич, В. Семиченко, Г. Троцько, Н. Хміль, та ін.).

Особливості формування етичної компетентності вчителя висвітлено у наукових доробках К. Журби, К. Павелків, Г. Рисаченко, Н. Султанової, Л. Хоружої та ін., у яких формування етичної культури вчителів розглядається як необхідна умова сучасного виховання, а етична компетентність учителя – як основа реалізації гуманістичної парадигми освіти.

Професійна діяльність викладача пов'язана з морально-естетичною, громадянсько-правовою оцінкою подій та дій, постановкою завдань, прийняттям нестандартних рішень, вибором стратегій освіти. У цьому контексті варто зауважити, що поряд із загальнопедагогічною підготовкою майбутніх фахівців у закладах вищої освіти важливе значення займає культурологічна підготовка, оскільки в умовах розширення свободи і творчого потенціалу викладача у педагогічній діяльності, широкого використання інноваційних підходів саме культурологічні знання виступають як їх ціннісно-орієнтовна основа.

У доробках науковців (В. Гриньова, І. Ісаєв, Н. Крилова, Є. Шиянов, Я. Черньонков та ін.) процес формування професійно-педагогічної культури розглядається з позицій цілісного професійного становлення особистості викладача, формування сукупності фізичних, інтелектуальних, моральних якостей, професійних знань і вмінь, необхідних для здійснення успішної освітньої роботи, що визначають їх професійно-педагогічну культуру [5].

Проблема формування етичної компетентності у студентської молоді набула актуальності в сучасному українському суспільстві. На її розв'язання спрямовано такі державні документи: Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття») (1994), Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (2000), Закон України «Про захист суспільної моралі» (2003), Закон України «Про вищу освіту» (2014), у яких зазначено, що серед основних принципів соціальної політики держави є повага до загальнолюдських цінностей, прав людини та народів України, безпосередня участь молоді в соціальному та культурному житті, відповідальність держави за створення умов для самореалізації кожної особистості. У контексті цих положень особливо гостро постає проблема орієнтації університетської освіти не лише на забезпечення майбутніх викладачів ґрунтовними знаннями, але й акцентування уваги на ціннісних і моральних аспектах професійної культури молодого фахівця.

Етика є одним з найдавніших компонентів культури людства,

спрямованим на становлення та регулювання людських взаємин у процесі їхньої спільної життєдіяльності. Морально-етичні норми і цінності лежать в основі всіх суспільних (соціальних, політичних, економічних) та міжособистісних відносин людей, створення соціальних кодексів поведінки в рамках цих взаємин.

Професійна етика являє собою сукупність моральних норм і правил, що визначають ставлення людини до свого професійного обов'язку, до людей, з якими пов'язана через характер своєї професії. Вона є важливим компонентом професійної культури будь-якого фахівця і завжди вибудовує свої відносини на загальних, морально-етичних нормах і цінностях суспільства, але при цьому визначає професійно значущі пріоритети, цільові настанови для конкретної професійної діяльності.

Аналіз наукових досліджень проблем педагогічної етики свідчить про те, що в багатьох працях етика розглядається як основа для розв'язання загально-педагогічних та методичних завдань. Вивчення результатів наукових досліджень українських і зарубіжних учених виявило різноманіття підходів до визначення поняття «педагогічна етика», її особливостей, предмета, функцій і завдань.

В. Наумчик і Є. Савченко трактують педагогічну етику як науку про формування моралі в умовах педагогічного процесу; В. Писаренко поняття «педагогічна етика» пов'язує з особливостями педагогічної діяльності, проблемами моральної свідомості тих, хто навчається, і їх взаємовідносинами; Л. Шевченко характеризує педагогічну етику як складову науки етики, яка відбиває особливості функціонування моралі в умовах цілісного педагогічного процесу, вивчає різнобічний аспект моральної діяльності діяльності вчителя. Слід зазначити, що етика виконує властиві їй соціальні функції, проте існують різні погляди учених на їх структуру, зокрема: Л. Архангельський виділяє як основні функції гносеологічну, регулятивну, гуманістичну (виховну); О. Титаренко – регулятивну, виховну, пізнавальну, оцінно-імперативну, орієнтаційну, мотиваційну, комунікативну і прогностичну функції, які

взаємодіють; Л. Шевченко – емпіричну, теоретико-філософську і нормативну; В. Писаренко та І Писаренко – нормативну, моральної регламентації, моральної субординації і моральної координації; А. Гусейнов, Р. Апресян, А. Зеленкова, В. Малахов основною функцією моралі вважають регулятивну.

Л. Хоружа розглядає етичну компетентність як складне індивідуально-психологічне утворення, яке інтегрує в собі професійні теоретичні знання, ціннісні орієнтації, особистісні якості та практичні вміння педагога у сфері професійної етики, що забезпечує вибір ним свідомої етичної поведінки згідно з професійно-педагогічними нормами [9]. Етична компетентність фахівця репрезентує головні регуляції його дій, що закріплюються у звичках, традиціях, принципах життя і професійній діяльності, психічних станах, діях, вчинках і якостях. Саме це дозволяє педагогу визначити ставлення до своїх професійних обов'язків і, передусім, до людей, з якими він контактує у процесі діяльності [5].

Прикладом етичної компетентності можуть бути такі здатності педагога:

- розуміння морального змісту педагогічної професії; необхідності розвитку культурних потреб та інтересів;
- етична рефлексія власних вчинків;
- уміння розв'язувати конфлікти, розуміти почуття та потреби студентів;
- реалізація у професійній поведінці стратегії і тактики етичного адекватного спілкування з різними учасниками навчально-виховного процесу [7, с. 25].

Н. Султанова визначає поняття «етичної компетентності» як «спеціальну здібність особистості, яка має природні задатки у формі певних соціально-психологічних властивостей і набуває подальшого розвитку внаслідок набуття людиною життєвого досвіду та в процесі міжособистісної взаємодії», «інтегральну характеристику особистості, що одночасно поєднує мобілізацію знань, умінь, поведінкових відносин», «вид компетентності, який включає сукупність комунікативних, перцептивних, інтерактивних знань і вмінь» [8].

І. Чернокозов, В. Чернокозова [10], С. Шульпин [11] та ін. включають до

етичного компонента професійної діяльності педагога знання у сфері етики, певний набір моральних якостей, необхідних педагогу, а також готовність до етично адекватної поведінки в ситуаціях морального вибору.

На нашу думку, етична компетентність є складовою професійної компетентності. Однак змістовий аналіз етичної компетентності ускладнюється, передусім, через відсутність єдиного науково-педагогічного підходу до визначення поняття професійна компетентність викладача з во. Зміст поняття розглядається як мета освіти професійного педагогічного навчання; кінцевий результат професійної підготовки педагога; проміжний результат, що характеризує рівень готовності спеціаліста до здійснення його професійної діяльності. Ми будемо розглядати етичну компетентність у контексті професійної підготовки майбутнього викладача як проміжний результат. Він характеризується сукупністю об'єктивних і суб'єктивних морально-етичних передумов до виконання педагогічної діяльності, результат особистісно-професійного розвитку, який є відображенням ступеня відповідності або невідповідності етичної підготовки випускника нормам педагогічної етики та професійним стандартам.

Етична компетентність за специфікою реалізації належить до так званих надпредметних компетентностей. Вони мають інтегрований характер та поєднують у собі певний комплекс знань, умінь та ставлень, які набуваються майбутніми педагогами впродовж засвоєння усього змісту педагогічної освіти.

Сучасні дослідники пов'язують етичну компетентність педагога з його знаннями в сфері етики, сукупністю морально-етичних якостей особистості, готовністю діяти етично у професійних ситуаціях. Етична компетентність педагога репрезентує головні регуляції його дій, що закріплюються у звичках, традиціях, принципах життя і стверджувати, професійній діяльності, психічних станах, діях, вчинках і якостях педагога, забезпечує вибір ним свідомої етичної поведінки відповідно до професійно-педагогічних норм. Етична культура виявляється також у принципах його професійної поведінки у ставленні до студентів, колективу, колег, самого себе, керівництва, суспільства в цілому.

Отже, етичну компетентність сучасного педагога розуміємо як інтегративну якість особистості, що включає комплекс її морально-етичних цінностей та особистісних характеристик, що зумовлюють вибір моделей поведінки у різних ситуаціях його професійно-педагогічної діяльності.

1.2. Етична культура у змісті підготовки майбутніх викладачів закладу вищої освіти

Поняття «культура» застосовується буквально до кожної людської діяльності – тілесної або духовної (психічної), а культура людини проявляється, передусім, у міжособистісних стосунках. Особистісний склад культури організований за принципом духовного існування, головну роль тут відіграють ідеали й цілі, нахили людини й бажання, уявлення про навколишнє середовище.

Споглядаючи навколишній світ, людина формує своє внутрішнє ставлення до зовнішнього середовища, творить свою природу, свою культуру. За висловом В. Панченко, особистісна культура є духовним, інтелектуальним і матеріальним напластуванням людського існування, яке проявляється в методах і результатах взаємозалежної діяльності кожної людини як індивіда і як рівноправного представника конкретного людського співтовариства [36].

С. Гончаренко в «Українському педагогічному словнику» визначає культуру в широкому розумінні слова як «сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства та людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності. У вузькому розумінні культура – сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості... Водночас під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людей, а також володіння якоюсь галуззю знань або діяльності» [11]. Б. Гершунський назвав культуру вищим проявом людської освіченості та професійної компетентності, адже людська індивідуальність в повній мірі

виявляється лише на рівні культури [8].

На формування культури особистості впливають, як зовнішні чинники (етнічність, соціальні стосунки, довкілля, навчальна діяльність, колектив, виховна робота, педагогічний колектив), так і внутрішні, до яких належать емоційність, психологічні особливості, професійна компетентність, адаптованість, самовдосконалення, комунікативність, уроджені здібності, професійний вибір.

У працях С. Рубінштейна, В. М'ясищева, О. Леонтьєва наскрізною думкою є те, що для особистості, фундаментальне значення має свідомість як єдність знань і переживань. Із всієї сукупності ставлень особистості до реальності виділяються пізнавальне, емоційне та дієве (поведінкове) ставлення до професії.

Однією зі складових культури особистості як члена суспільства є професійна культура, яка передбачає творче оволодіння та розвиток особистісних знань, здійснення праці, володіння певною стратегією у виконанні завдань, розвиненість професійної інтуїції. Вона формується у людей професійно зайнятих певною сферою діяльності та спеціально підготовлених до неї. Професійна культура, безперечно, пов'язана із загальною культурою, але має і свої певні риси. Якщо загальна культура особистості відображає широту опанування ціннісного змісту духовної і матеріальної культури, міру залучення особистості до створення цінностей, готовність і здібність до їх продукування, то професійна культура по суті відображає прояв загальної культури в специфічних умовах професійної діяльності.

Саме поняття професійної культури сьогодні ще не має однозначного розуміння, його зміст трактують по-різному. Зокрема, професійна культура характеризує рівень компетентності робітника та ставлення його до праці [20] й охоплює систему цінностей, переконань, вірувань, уявлень, очікувань, символів, а також ділових і професійних принципів, норм поведінки, стандартів, які мають місце в організації за час діяльності та які сприймаються співробітниками.

Основу професійної культури складають знання та цінності, вироблені конкретною соціально-професійною групою та закріплені у традиціях її життєдіяльності [3, с. 724]. Структура професійної культури фахівців характеризується сукупністю історично сформованих принципів, норм, правил і методів, які регулюють професійну діяльність людини.

Найголовнішим атрибутом феномену професійної культури А. Харченко [35] вважає активний і свідомий прояв її в процесі професійної діяльності. При цьому виявляється діалектика взаємовідносин між характером цієї діяльності та розвитком професійної культури, яка полягає в тому, що, з одного боку, збільшення досвіду і вдосконалення характеру діяльності активно сприяють формуванню і розвитку професійної культури. З іншого ж боку, розвиток рівня професійної культури збагачує практичний досвід, змінює характер діяльності та ціннісне ставлення людини до неї.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що питання визначення дефініції етичної культури викладача є доволі дискусійним. Для розкриття сутності дефініції «професійна культура» здійснено аналіз тлумачних словників, який засвідчив відсутність тлумачення даної дефініції. Так, у словниках пояснюються поняття «професійна підготовка», «професійна освіта», «професійна діяльність», «педагогічна культура», «політична культура», а поняття «професійна культура» не зустрічається. Лише в «Українському педагогічному словнику» за редакцією С. Гончаренка зазначено: «водночас під культурою розуміють рівень освіченості, виховання людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльністю» [11, с. 182].

У зв'язку з цим у подальшому науковому пошуку ми звернулися до праць В. Гриньової, яка сформувала визначення професійної культури як результату розвиненості духовної культури та педагогічної діяльності. Дослідниця вбачає в професійній культурі основу, яка складається з сукупності знань і навичок, що забезпечують високі результати професійної діяльності [2].

На думку проф. А. Капської, професійна культура, крім необхідних знань, умінь та навичок включає в себе певні особистісні якості, норми ставлення до

різних складових професійної діяльності [3].

На наш погляд, дуже вдалим є визначення професійної культури О. Бондаревською: це – частина загальнолюдської культури особистості, в якій відображені духовні і матеріальні цінності освіти і виховання, основні напрями і способи творчої педагогічної діяльності [9].

Аналізуючи зміст поняття «професійна культура» М. Міхнюк робить висновок, що науковці неоднозначно підходять до визначення поняття. Це пов'язано зі сприйняттям професійної культури від явища, процесу, способу – до міри, ступеня розвитку, критерію цілісного розвитку особистісної культури тощо [4].

За Г. О. Баллом [8], професійну культуру особистості характеризують:

- творче здійснення праці (володіння стратегіями творчої діяльності, загальновідомими, а також неформалізованими особистісними знаннями, розвиненість професійної інтуїції); розвиненість професійно важливих компонентів мотивації та самосвідомості (любов до своєї професії);

- максимальне спрямування інструментальних здібностей особистості (включно з її творчими можливостями) на реалізацію притаманного конкретній професії провідного нормативного сенсу;

- відсутність так званих «професійних шор»,

- відкритість світовим досягненням,

- долученість до інших галузей культури тощо.

Конкретизуючи поняття професійної культури, вважаємо за потрібне звернутися до визначення поняття «професійно-етична культура».

Науковець О. Бартош наголошує, що, оскільки професійно-етична культура фахівця реалізується в соціально-орієнтованому просторі, то складовими змісту професійно-етичної культури є технології взаємодії, технології спілкування, технології розв'язання конфліктів, технології організації діяльності індивіда чи групи у середовищі тощо [1].

Із зростанням значущості середовища для індивіда, його причетності, включеності в це середовище, збільшуються потужність, різноманітність і

витонченість особистісно-формувальних впливів оточення на особистість. Таким чином, від соціального середовища залежить рівень свідомості кожної людини та потенціал її духовності, а отже, й рівень її професійної культури. Натомість, інтереси, духовні та людські цінності, потреби і вчинки особистості відображають рівень культури суспільства. Отже, розвиток професійної культури внутрішньо збагачує людину і сприяє її професійному становленню та особистісному самовдосконаленню.

Г. Васянович у «Педагогічній етиці» наголошує, що культура не лише висвітлює значення та роль моральних цінностей для суспільства, але й підносить цінність на рівень «форми», способу. Будучи складовою культури, мораль сприяє духовному збагаченню особистості та її культуротворчій діяльності [30, с. 15]. Моральні ж цінності виражаються в спілкуванні, міжособистісних стосунках. Рівень моральної культури особистості виявляється за певними критеріями, серед яких варто відзначити знання основних норм, правил, принципів, ідеалів; оцінка норм, правил, принципів, ідеалів як соціально справедливих, суспільно необхідних і гуманних; соціальна значущість мотивів поведінки; здатність особистості до морального розвитку й самовдосконалення.

Існують окремі види людської діяльності, що висувають особливо високі й навіть надвисокі моральні вимоги до осіб, котрі професійно цією діяльністю займаються. Мова йде про види діяльності, здатні породжувати особливо гострі моральні колізії, коли вирішуються питання життя і смерті, здоров'я, свободи й гідності людини, де моральні якості фахівця набувають вирішального значення, а доля одного може величезною мірою залежати від моральної спроможності іншого. У цих професіях на основі загальних принципів моралі виробляються своєрідні кодекси честі, професійної поведінки, котрі поряд із загальноморальними правилами вбирають і весь, часто драматичний, досвід цього виду людської діяльності, але у деяких професіях навіть сама фахова спроможність спеціаліста багато в чому залежить від його моральних якостей.

Це передусім стосується професій вчителя, лікаря, юриста. Саме в цих

сферах професійної діяльності здійснюється безпосередній вихід на людську особистість та її долю, спостерігається особливо велика залежність однієї людини від іншої, відбиття загальних принципів у конкретній поведінці за конкретної ситуації, реалізується поведінка воістину доленосна, особливо значуща для людей, котрі займаються педагогікою, медициною, юстицією. Здебільшого саме ці професії вирішують питання життя, смерті, здоров'я, свободи та гідності людини, коли індивід може опинитися (особливо у медицині) майже в цілковитій залежності від знань, умінь, порядності та відповідальності іншого індивіда. Тому в названих сферах діяльності виникає суспільний феномен особливої моральної відповідальності, породжуваної ситуацією граничної гостроти моральної колізії (Дісер Колісник).

Таким чином, у професійній етиці формується система конкретних моральних норм із супутніми їм практичними правилами, які «обслуговують» певну галузь людської діяльності. Головним об'єктом діяльності в кожній із згаданих галузей є людина, котра сподівається на гуманне ставлення до себе, розраховує на повагу, розуміння, співчуття й милосердя. Такі моральні норми вважаємо професійно-етичними, оскільки їх виникнення й засвоєння визначається безпосередньо якимись інституційними умовами (освітою, службовим становищем), а оволодіння ними забезпечується, головним чином, культурою особистості, її вихованістю, моральним потенціалом.

Отже, професійна культура як соціально-професійна якість суб'єкта праці, передбачає творче здійснення праці, володіння певною стратегією у виконанні цього завдання, розвивання особистісних знань, розвиненість професійної інтуїції. Це поняття охоплює сукупність принципів, норм, правил, методів, які сформувалися історично, регулюють професійну діяльність людини, і містить два блоки: професійно-організаційний (знання, уміння, досвід, майстерність) та соціально-моральний (ціннісні орієнтації, морально-вольові якості, котрі визначають ставлення до предмета, процесу, суб'єктів діяльності, засобів і результатів праці). Адже професіонал – це людина, яка має високі фахові знання, високу морально-етичну культуру, людина, яка

осмислила своє професійне й життєве призначення.

Отже, професійно-етична культура – це інтегративний особистісний ресурс, що може бути об'єктивно спостережуваний і вимірюваний, який формується у період професійної підготовки й активно розвивається в професійній діяльності.

1.3. Педагогічні умови формування етичної компетентності майбутнього викладача з во

В загальному плані етична компетентність – це взаємодіюче, взаємопроникаюче утворення змістовного, особистісного та діяльнісного характеру, яке є системою взаємопов'язаних між собою компонентів: змістовного (когнітивного), особистісного й операціонально-процесуального [1, с. 235]. Згідно з такою структурою етична компетентність має дві форми прояву: статичну і динамічну.

Статична форма характеризує рівень сформованості моральних цінностей і принципів особистості й відбиває її наявний етичний рівень. Динамічна форма проявляється в умінні реагувати в різних психолого-педагогічних ситуаціях без порушення норм педагогічної етики. Завдяки цьому створюються умови для педагогічної рефлексії, самовдосконалення, вибору оптимальних професійно-особистісних орієнтирів та шляхів взаємодії з усіма учасниками навчально-виховного процесу. Розвиток етичної компетентності майбутнього вчителя відбувається в процесі взаємодії статичної і динамічної її форм, яке може відбуватися в процесі професійної підготовки та квазіпрофесійної діяльності.

Етична компетентність представляє головні регуляції дій майбутнього педагога, які закріплюються в його звичках, традиціях, принципах життя, психологічних станах. Тому доцільно визначити компоненти етичної компетентності як системного утворення через комплексні, інтегративні характеристики, а саме: змістовий (когнітивний); особистісний;

операціонально-процесуальний.

Змістовний (когнітивний) компонент включає знання норм професійної моралі, які є аксиологічним підґрунтям педагогічної дії.

Базовою складовою особистісного компонента є етична центрація педагогічної дії. Гуманістична психологія і педагогіка розглядають цю характеристику як особливий спосіб взаємодії вчителя з учнями, що ґрунтується на емпатії, конгруентному сприйнятті іншої людини. Спрямованість центрації педагогічних дій в етичному напрямі безпосередньо пов'язана з існуванням у вчителя позитивної «Я-концепції». Суть мотиваційної домінанти етичної компетентності вчителя полягає в бажанні підняти авторитет учня серед однокласників, проектуванні перспектив його розвитку; створенні атмосфери «психологічно комфортного навчання»; моральному самовдосконаленні власної особистості тощо.

Операціонально-процесуальний компонент етичної компетентності вчителя реалізується через використання певного арсеналу педагогічних засобів, що визначають гуманістичну стратегію і тактику його педагогічної дії. Орієнтація на побудову індивідуальної траєкторії розвитку особистості, збалансованість методів заохочення й покарання в індивідуальній педагогічній взаємодії, перевага прийомів творення, опосередкованого впливу дають змогу засвоювати в практичній педагогічній поведінці провідні моральні цінності: доброту, увагу, успіх у навчанні, довіру, співчуття та ін. Важливою складовою цього компоненту є вибір педагогом тактики своєї поведінки в конфліктних ситуаціях. Її основа – педагогічний такт, що характеризується гнучкістю педагогічної дії, знанням психологічної природи конфлікту, вмінням перевести його у сферу співробітництва та компромісу.

Передумови поліфункціональності педагогічної діяльності, змін у змістовному наповненні структурних компонентів етичної компетентності можна визначити такими положеннями:

- 1) етичний і загальнопсихологічний розвиток майбутнього фахівця здійснюється в контексті формування його цілісної особистості;

2) специфічні моральні утворення (цінності, почуття, мотиви, досвід тощо) є передумовою формування етичної компетентності майбутнього вчителя;

3) етична поведінка – поведінка вольова, яка вимагає свідомого рішення і вольових зусиль для її здійснення;

4) порушення етичних норм педагогом є іноді наслідком розбіжностей між предметними, соціальними еталонами, нормами праці з індивідуальними нормами й критеріями, наявності педагогічних стереотипів;

5) етична компетентність передбачає узгодженість мотиваційної й операціональної професійних сфер (розбіжність призводить до предметоцентризму, егоцентризму, тощо).

Ми вважаємо, що етичний компонент педагогічної діяльності, який регламентує взаємодію вчителя з усіма учасниками навчально-виховного процесу, є утворенням, яке складно формалізувати, і яке характеризується наявністю великої кількості факторів, які треба враховувати в процесі прийняття рішення. Таким чином, етичну компетентність як інваріантну характеристику можна розглядати, з одного боку, як систему професійних норм і правил поведінки вчителя, які можна відпрацьовувати в процесі контекстного навчання, з іншого – як психолого-педагогічний інструмент впливу педагога через особисту поведінку на внутрішній світ дитини. Наявність етичної компетентності в структурі професійної компетентності розширює професійні можливості педагога і проявляється як здатність ефективно будувати педагогічний процес і взаємодіяти з усіма учасниками навчально-виховної діяльності. При цьому етику поведінки не можна розглядати як алгоритмічні дії.

Рівні сформованості етичної компетентності майбутнього викладача виражаються через систему критеріально-показникових ознак, зокрема: опорою на вихідні моральні принципи в педагогічній діяльності, здатністю студента демонструвати моральну гнучкість і шукати адекватне рішення в незапланованих ситуаціях (в процесі квазіпрофесійної діяльності), готовністю

бачити нестандартний індивідуальний варіант поведінки в етичному полі.

Слід зазначити, що доцільність функціонування єдиного етичного поля пов'язана із необхідністю впливу не лише на інтелектуальну сферу майбутнього педагога, а й на його емоційність, що дає змогу активізувати емоційно-образне сприйняття явищ життя й культури, розвиває здатність до співпереживання (емпатії), створює умови для рефлексії свого внутрішнього стану. Повноцінне формування особистості можливе виключно тоді, коли потреби, мотиви виникають у процесі не тільки засвоєння або логічного осмислення матеріалу, а й переживання, проживання дії; зміни особистісного статусу студента з пасивного споживача духовних цінностей (об'єкта) на статус соціально-активного співучасника духовного життя.

Внутрішня динаміка формування етичної компетентності студента має латентний характер, тому виявлення моральних суджень майбутніх учителів дає можливість відстежувати і коригувати сформованість їхньої етичної компетентності в межах статичної фази як потенційну готовність до здійснення динамічної етичної дії, розвитку його емоційної сфери, творчої позиції, закріплення вмінь і навичок етичної поведінки та переведення їх в індивідуально – гуманістичний педагогічний вплив.

Для набуття майбутнім педагогом атрибутивних для суб'єкта етичної культури якостей необхідно реалізувати в процесі навчання зміст етичної освіти, який включає когнітивну, аксіологічну, праксеологічну, комунікативну, суб'єктну складові. Оскільки реалізація змісту всіх складових етичної освіти вимагає власної активності студента як суб'єкта етичної діяльності, то всі вони проявляються через функціонування суб'єктної складової, яка забезпечує суб'єктність етичної культури майбутнього вчителя як здатність до творчого конструювання змісту й характеру педагогічного процесу відповідно до етичних норм [1]. На нашу думку, суб'єктна складова центрує внутрішнє функціонування етичної освіти у ЗВО відповідно до її мети, спрямованої на формування етичної компетентності майбутнього вчителя.

Педагогічними умовами формування етичної компетентності майбутніх

педагогів у процесі підготовки, було обрано: забезпечення майбутніх викладачів знаннями про гуманістичні цінності; організація міжособистісної взаємодії учасників педагогічного процесу на засадах ціннісного ставлення до цілей, змісту й результатів педагогічної діяльності; практична реалізація етичних умінь та етичної поведінки майбутніх викладачів в умовах реальної педагогічної діяльності.

Охарактеризуємо сутність обраних педагогічних умов більш докладно. Щодо першої педагогічної умови, то гуманістичні цінності є головним внутрішнім орієнтиром педагогічної діяльності й забезпечують відповідне ставлення педагога до здобувача освіти, детермінують його практичну діяльність і повсякденну поведінку [7, с. 14].

А. Капська зазначає, що гуманістичні цінності передбачають «визнання іншої людини як найвищої цінності та здатність «творити добро» не заради себе, а заради іншої людини, яка цього потребує» [6]. Такими цінностями є добро, любов, справедливість, совість, відповідальність, честь і гідність, співчуття, милосердя тощо.

Доцільність вибору означеної педагогічної умови зумовлена результатами педагогічних досліджень багатьох науковців. Так, Н. Лалак дійшла висновку, що найважливішим засобом формування професійної компетентності вчителя історії є зміст дисципліни, який має бути зорієнтований на цінності суспільства, готувати майбутнього вчителя до життя в багатокультурному суспільстві, сприяти розвитку пізнавальної активності студентів і мотивації до професійної підготовки, оволодінню професійно значущими для вчителя способами діяльності [7].

О. Александрова також наголошує, що ефективність педагогічної діяльності значною мірою визначається сформованістю гуманістичних ціннісних орієнтацій педагога, особистісних цінностей [1]. Дослідниця дійшла висновку, що підхід до професійної підготовки педагога, заснований на загальнолюдських, гуманістичних та педагогічних цінностях, має сприяти формуванню такої системи цінностей, яка б відповідала актуальному завданню

сучасної освіти – вихованню активних, відповідальних, ініціативних, творчих фахівців, здатних до професійного росту та саморозвитку [1]. Отже, вищевикладене зумовило вибір такої педагогічної умови формування етичної компетентності майбутніх викладачів, як забезпечення студентів майбутніх викладачів знаннями про гуманістичні цінності.

Щодо другої педагогічної умови, то її обґрунтування потребує додаткового аналізу таких понять, як «ціннісне ставлення» й «міжособистісна взаємодія». «Ціннісне ставлення» – це зв'язок суб'єкта й об'єкта, в якому та чи та властивість об'єкта не просто значуща, а задовольняє потребу суб'єкта: цінністю в ньому є властивість об'єкта, що відповідає інтересам суб'єкта або поставленим ним цілям» [10, с. 40].

Ціннісне ставлення до педагогічної діяльності формується в процесі проживання майбутнім педагогом певної системи загальнолюдських цінностей, які поєднують педагогічні цінності й цінність самої педагогічної діяльності. Педагогічна діяльність є процесом послідовного вирішення різноманітних навчально-виховних завдань, яке відбувається «у взаємодії з іншими людьми, з якими відносини можуть бути дружніми, партнерськими або ворожими» [9].

Л. Велитченко наголошує, що педагогічна взаємодія є «особливою функціональною системою, яка забезпечує вчителю та учням спільний інтерактивний простір відповідно до умов педагогічного процесу. Як багатофакторна система, педагогічна взаємодія має ознаки складових елементів педагогічного процесу соціального, соціально-психологічного, міжособистісного порядку, які відтворюються в категоріях особистості й діяльності як її головних функціональних складових, що суб'єктивно відбиваються в явищах свідомості її учасників» [3, с. 31].

На думку І. Гоч, «для успішної взаємодії, педагогу потрібно навчатися разом зі студентами. Це припускає не тільки професійне, але й особистісне вдосконалення, розвиток гнучкості, спонтанності, мужності, готовності внутрішньо змінювати себе. Особа викладача впливає на студентів, тоді вони розкриваються йому як особистості» [4]. Отже, викладач здійснює вплив на

студентів не лише за допомогою навчального матеріалу, але й своєю особистістю, поведінкою, звичками, манерами, своїм ставленням до справи, науки, інших людей і насамперед – до студентів.

Відтак, міжособистісна взаємодія учасників педагогічного процесу підвищує ефективність навчального процесу у ЗВО, створює умови для самореалізації студента, зменшує вірогідність виникнення конфліктних ситуацій між викладачем і студентом, формує ціннісні орієнтації й етичні якості, що зумовило вибір означеної педагогічної умови для формування етичної компетентності майбутніх викладачів суспільно-гуманітарних дисциплін.

Щодо третьої педагогічної умови, то слід відзначити, що вчені (О. Абдуліна, А. Алексюк, Л. Вовк, Н. Загрязіна, І. Зязюн, С. Сагач та ін.) вважають практичну реалізацію етичних умінь та етичної поведінки студентів необхідною умовою формування етичної компетентності майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін.

Практична складова, як важлива ланка формування етичних умінь та засвоєння навичок майбутньої педагогічної діяльності, є особливо значущим етапом у системі професійної підготовки майбутнього вчителя.

Підтверджуючи цю думку, М. Торган зазначає, що добрі теоретичні знання, вміння розв'язувати різні професійні ситуації ще не гарантують ефективного виконання професійної діяльності. Необхідно, щоб у процесі підготовки студенти мали можливість застосовувати набуті знання й вміння в практичній діяльності, тобто використання знань, умінь і навичок здійснення професійної діяльності має відбуватися не тільки в ситуаціях аудиторного навчання, але й в реальних ситуаціях діяльності [13, с. 112].

Як зазначає О. Седунова, «етична ситуація виступає провідним засобом формування етичних цінностей студентів при активній дії рефлексії педагога на їх емоційно-вольову сферу» [11, с. 7]. Аналіз ситуацій буде ефективним засобом формування й реалізації етичних умінь та етичної поведінки студентів, якщо відбуватиметься в умовах реальної педагогічної діяльності, яку в процесі

професійної підготовки майбутніх викладачів забезпечує педагогічна практика – «форма професійного навчання у вищій школі, спрямована на практичне засвоєння майбутніми фахівцями закономірностей і принципів педагогічної діяльності, формування основних професійних умінь і переконань» [8, с. 73].

Роль педагогічної практики щодо засвоєння майбутніми педагогами етичних умінь та етичної поведінки полягає в тому, що майбутні викладачі мають можливість застосовувати набуті етичні знання для вирішення завдань навчально-виховного процесу; діагностувати й самостійно планувати процес розвитку професійно-педагогічної етики; приймати моральні рішення та здійснювати моральні вчинки; брати на себе відповідальність, контролювати і регулювати свою поведінку, діяти в складних ситуаціях професійно-педагогічного морального вибору; оцінювати дії та вчинки, пов'язані з моральним вибором.

Отже, практична реалізація етичних умінь та етичної поведінки студентів є важливим аспектом процесу формування етичної компетентності майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін. Вважаємо, що запровадження в процес професійної підготовки майбутніх викладачів зазначених педагогічних умов забезпечить ефективне формування їхньої етичної компетентності

Аналіз досліджень з формування етичної компетентності дозволили нам виділити такі педагогічні умови формування етичної компетентності майбутнього педагога:

- створення моделі формування етичної компетентності майбутнього педагога, яка реалізується, якщо в ході педагогічної освіти відбувається зіставлення позиції студента в рамках моральної складової Я-концепції як обов'язкового елемента рефлексивного професіоналізму з еталонними моральними нормативами педагогічної діяльності, й створення в результаті цього індивідуально вироблених особистих етичних норм;

- послідовна реалізація в освітньому процесі ЗВО комплексу завдань, спрямованих на поетапне формування елементів етичної компетентності майбутнього педагога;

- підготовка студента з опорою на соціокультурні умови регіону, традиції, духовну спадщину й гуманістичну освітню парадигму, що включає ідеї педагогічної толерантності, гуманітаризації освіти, плюралізації педагогічної свідомості, етнокультурної самоідентифікації тощо;

- рефлексивне осмислення майбутнім викладачем власної навчально-професійної діяльності (при порівнянні норм моралі з уявленнями студента, отриманими в результаті рефлексії його власної квазіпрофесійної діяльності, відповідно до етичних норм, виникає особиста норма діяльності, яка є індивідуальною; процес формування етичної компетентності набуває особистісного сенсу.

На нашу думку, при формуванні етичної компетентності майбутнього педагога необхідно урахувати такі закономірності:

1) осмислення студентом змісту педагогічної етики як фактору свого особистісного й професійного зростання;

2) послідовність при: формуванні мотивації, навчанні способам цілепокладання, включенні студента в діяльність, яка має етичний контекст, виборі змісту, методів і форм освіти при внутрішній їхній індивідуалізації;

3) цілісність розвитку етичної компетентності при опорі на загальнолюдські, національні, регіональні цінності як орієнтири вибору професійного «Я» у взаємодії з учнями.

Тобто, формування етичної компетентності є поетапним процесом. Етичний зміст кожного етапу забезпечує створення умов для включення майбутніх учителів у відповідну діяльність, у якій формуються елементи етичної компетентності. На етапі актуалізації відбувається усвідомлення майбутнім учителем необхідності формування етичної компетентності й актуалізація його особистісного потенціалу. Мета технологічного етапу – розвиток комунікативно-етичних умінь у структурі педагогічної діяльності майбутнього вчителя. На творчому етапі формування етичної компетентності – саморозвиток етичної складової структури особистості студента. Корекційний етап спрямовується на вироблення стійких ціннісних орієнтацій.

Результати нашого дослідження дозволили зробити такі висновки:

1) формування етичної компетентності забезпечується ціленаправленою реалізацією в процесі підготовки майбутнього вчителя сукупності педагогічних умов;

2) в процесі актуалізації цінностей і смислів етичних норм майбутній вчитель стає суб'єктом етичної діяльності і здатен свідомо й вільно вибирати мету й засоби цієї діяльності, творчо оперувати одержаними результатами пізнавального пошуку, критично оцінювати власні дії, реалізувати потребу у взаємодії з іншими суб'єктами на основі діалогу й співробітництва.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З ФОРМУВАННЯ ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЗВО

2.1. Критерії та рівні сформованості етичної компетентності майбутніх викладачів зво

Визначення сформованості етичної компетентності майбутнього викладача закладу вищої освіти здійснюється за критеріями. Критерій (з грецької κριτήριον), «ознака», за якою можна судити про щось, мірило для визначення, оцінки предмета чи явища» [1]. Як відомо, критерії визначаються відповідними показниками, які обумовлюють сукупність вимог, а також є кількісними або якісними характеристиками, тобто мірою сформованості того чи іншого критерію.

У межах започаткованого дослідження критеріями сформованості етичної компетентності майбутніх викладачів зво було обрано: мотиваційний, когнітивний, операційний.

Показниками мотиваційного критерію етичної компетентності майбутніх викладачів виступили: професійні цінності, потреба в самоактуалізації і професійній самореалізації як викладача суспільно-гуманітарних дисциплін, професійно-гуманістичні якості тощо. Включення мотиваційного критерію було зумовлено тим, що природа компетентності така, що вона може проявлятися тільки в органічній єдності з мотивами та цінностями людини, що впливають на регуляцію розумових і пізнавальних процесів, тісно пов'язаних із емоційно-вольовими механізмами психіки людини та регулюючих його соціальну поведінку та професійну діяльність. Зауважимо, що мотивація є «процесом свідомого вибору особою того чи іншого типу поведінки, яка визначається комплексною дією зовнішніх (стимули) і внутрішніх (мотиви) чинників» [8].

Відмінною ознакою студентського віку є ієрархізація мотивів і становлення стійкого ядра ціннісних орієнтацій. Мотиваційно-ціннісні орієнтації детермінують професійну поведінку, забезпечуючи зміст і спрямованість діяльності, надають сенс професійним діям.

Отже, провідні ціннісні орієнтації можуть слугувати інструментом прогнозу професійної поведінки. Окремими чинниками розвитку системи професійних цінностей особистості виступають особливості організації освітньо-виховного процесу вишу, а також майбутньої професійної діяльності, її спрямованість і об'єкт. Період навчання у виші є вирішальним щодо формування професійних мотиваційно-ціннісних орієнтацій майбутніх викладачів.

За М. Клінцовою, «цінності відіграють важливу роль у мотивації поведінки людини. Реалізуючись і набуваючи особистісного значення, цінності здійснюють мотивуючий вплив на свідомість і поведінку особистості» [3].

Мотиваційний критерій проявляється у визнанні цінності етичної компетентності для представника педагогічної професії, у наявності суспільно значущих мотиваційно-ціннісних орієнтацій під час вибору та здійснення професійної діяльності.

Як зазначалося під час описання структури етичної компетентності, важливим для професіоналізму майбутнього викладача як особистості є педагогічна спрямованість, яка, за словами Л. Подоляк, «передбачає наявність у викладача стійкої настанови на розвиток особистості майбутнього фахівця засобами свого навчального предмета, формування в студентів позитивної мотивації учня, потреби в професійних знаннях і уміннях, якими володіє сам педагог [5], розуміння та внутрішнє прийняття нею цілей і завдань професійної діяльності, а також співзвучних із нею інтересів, настанов, переконань і поглядів» [5, с. 263].

Важливого значення у процесі становлення особистості викладача як суб'єкта педагогічного управління набуває формування позитивних мотивів

навчання та здатності до професійної самореалізації.

Характеристика особистості викладача включає також професійно-гуманістичні якості, які репрезентують альтруїзм, любов до дітей, справедливість, совість, толерантність, емпатійність, відповідальність та самоконтроль тощо.

Отже, мотиваційний критерій формування етичної компетентності майбутніх викладачів закладів вищої освіти є найістотнішим стимулом набуття ними етичних знань, умінь та навичок. Він організовує всю подальшу професійну діяльність, створює необхідний стрижень для особистісно-професійної самореалізації.

Показниками когнітивного критерію етичної компетентності майбутніх викладачів виступили етичні знання (основні категорії етики; предмет і структура педагогічної етики; принципи та функції педагогічної моралі; структура моральної свідомості педагога).

Когнітивний критерій етичної компетентності майбутніх викладачів закладів вищої освіти засвідчує наявність певних знань про моральність, її значення у роботі педагога; уявлень про морально-етичні аспекти професійної етики, її основні категорії та принципи, їхню сутність; знання про способи виконання педагогічної діяльності, а також знання морально-етичних норм професійної поведінки та вимог до особистісних якостей, що пред'являються до представника педагогічної професії.

Як відзначалося, етичні знання існують у формі відображення об'єктивного світу в свідомості людини через поняття, судження, теорії тощо. Знання основних категорій етики (добро та зло, справедливість і несправедливість, честь і гідність, обов'язок і відповідальність тощо), принципів педагогічної моралі (педагогічного гуманізму, педагогічного оптимізму, принцип колективізму, громадянськості та патріотизму) виступають спонукою до дії за умови перетворення їх на переконання, що передбачає поєднання інформативної сторони із спрямованістю, стимулом до дії. Знання

структурних елементів моральної свідомості, а саме етичні знання, ідеали, переконання та ін., дозволяють майбутньому викладачу порівнювати власні моральні нормативи з професійними та відповідно корегувати свою моральну позицію.

Отже, етичні знання дозволяють виявити, обґрунтувати та сформулювати базові етичні закономірності та на їхній основі професійно-педагогічні принципи та правила, які б сприяли високоморальній поведінці та діяльності майбутніх викладачів закладів вищої освіти щодо створення комфортного середовища для всіх учасників освітньо-виховного процесу.

Показниками операційного критерію етичної компетентності майбутніх викладачів зовні виступили професійно-гуманістичні вміння, вміння використовувати етичні знання у професійній діяльності, вміння та навички безконфліктно вирішувати проблемні педагогічні ситуації, а також уміння приймати відповідальні рішення.

Операційний критерій передбачає наявність умінь вирішувати професійні завдання; застосовувати конкретні методи та технології морального виховання, морального стимулювання; наявність моральних умінь, педагогічних засобів, які використовуються для оптимальної педагогічної дії. Цей критерій припускає розвиненість практичних умінь з регуляції майбутньої професійної діяльності, подолання конфліктів шляхом пошуку компромісу; вміння творчо застосовувати етичні знання в нестандартній педагогічній діяльності.

Як зазначає Л. Подоляк, «... для успішного розвитку діяльності викладачеві необхідно аналізувати конкретні педагогічні ситуації, проявляти готовність до професійного зростання, формувати здатність до самовдосконалення (знати, як це робити), вміти втілювати задуми в реальність – корегувати свою професійну діяльність; максимально забезпечувати суб'єктивну позицію педагога» [4].

Описані критерії сформованості етичної компетентності майбутніх викладачів та їхні показники узагальнено в таблиці 2.1.

Критеріальний апарат діагностування майбутніх викладачів

№	Критерій	Показники
1	Мотиваційний	<ul style="list-style-type: none"> - професійні цінності; - професійна спрямованість; - потреба в самоактуалізації та професійній самореалізації як викладача; - професійно-гуманістичні якості.
2	Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> - знання основних категорій етики; - знання предмету та структури педагогічної етики; - знання принципів і функцій педагогічної моралі; - знання структури моральної свідомості педагога.
3	Операційний	<ul style="list-style-type: none"> - професійно-гуманістичні вміння; - вміння використовувати етичні знання у професійній діяльності; - вміння та навички безконфліктно вирішувати проблемні педагогічні ситуації; - вміння приймати відповідальні рішення.

Таким чином, період навчання у закладі вищої освіти є вирішальним у плані формування етичної компетентності, професійних мотиваційно-ціннісних орієнтацій майбутніх викладачів. Моральні цінності специфічно впливають на регуляцію розумових і пізнавальних, поведінкових процесів, тісно пов'язані з емоційно-вольовими механізмами психіки людини, які регулюють його соціальну поведінку та професійну діяльність. Означені критерії та показники сформованості етичної компетентності майбутніх викладачів забезпечать можливість проведення моніторингових досліджень з цієї проблематики, що і є перспективою подальших пошуків у цьому напрямку.

2.2. Методика проведення педагогічного дослідження

Важливим елементом покращення якості підготовки фахівців є реалізація нової парадигми освіти, яка базується на загальнолюдських цінностях і спрямована на всебічний інтелектуальний, духовний, фізичний, культурний розвиток людини.

У процесі навчання студенти засвоюють знання, на основі яких у них формуються науковий світогляд, моральні, трудові, естетичні та фізичні якості, виробляється відповідне ставлення до процесу навчання та подальшої професійної діяльності. Цілями професійної освіти є формування в студентів готовності до співпраці, ініціативності, розвиток їхньої здатності до творчої діяльності, толерантності, вміння вести діалог, шукати змістові компроміси, формування вміння самостійно вчитися, а також високого рівня професійно-етичної культури.

Методи формування етичної компетентності мають виховний характер і повинні бути розраховані на весь період навчання. Наполеглива праця з формування етичної компетентності майбутнього викладача має починатися з перших днів навчання. Для формування стійких професійно-етичних навичок і прояву культури в професійній діяльності студентам необхідно опанувати низку знань і законів, принципів і правил, а також отримати досвід вирішення професійно-етичних завдань.

Оновлення дидактичних систем, методик і технологій підготовки потребує переходу до інноваційних моделей навчання, які характеризуються системним запровадженням комплексів педагогічних методів і прийомів, спрямованих на постійне залучення студентів до активної навчально-пізнавальної діяльності, що характеризується інтенсивною різнобічною комунікацією суб'єктів діяльності (інтерацією), обміном інформацією, результатами взаємодії в діяльності студентів і викладача. Таке навчання спонукає їх до ініціативності, творчого підходу та активної позиції у всіх видах навчальної діяльності, передбачає самостійне здобування, створення,

конструювання знань, умінь, компетентностей, що значно підвищує результативність професійної підготовки.

Як свідчить зарубіжний і вітчизняний досвід, це сприяє значно глибшому й більш усвідомленому розумінню сутності вивченого, формуванню вмінь самостійно аналізувати й оцінювати інформацію, формулювати висновки, аргументовано відстоювати свою точку зору, прислухатися до інших, поважати альтернативну думку, працювати в колективі, будувати конструктивні стосунки з його членами і визначати своє місце в команді. Крім того, це дає змогу реалізувати ідею співробітництва всіх учасників освітнього процесу, вчить їх конструктивної взаємодії, сприяє забезпеченню атмосфери психологічного комфорту [15, с. 143-144].

Організація такого навчання передбачає системне застосування специфічних методик і технологій, які реалізують зазначені підходи. Вітчизняні науковці рекомендують передусім технології [15, с. 143-144]:

- кооперативного навчання об'єднаних спільною навчальною метою студентів у малих групах;
- ігрову, втілену в різноманітних дидактичних іграх;
- проектну, що передбачає самостійну (індивідуальну, групову) діяльність студентів;
- розвитку критичного мислення студентів;
- навчання з використанням дебатів і дискусій;
- ситуаційного навчання, застосування якої передбачає осмислення студентами реальної життєвої ситуації.

Сьогодні, коли Україна декларує перехід до інформаційного суспільства, актуалізується питання інтеграції інноваційних методик навчання, насамперед інформаційно-комунікаційних, у традиційну методику. Вони посідають важливе місце у процесі навчання, істотно впливають на систему викладання та допомагають ознайомити студентів з більшим обсягом інформації. Нові методики викладання суспільно-гуманітарних дисциплін повинні враховувати сучасні вимоги до застосування мультимедійних інформаційних технологій.

Використання цих технологій дає можливості: розвитку внутрішнього досвіду учасників навчального процесу; формування вмінь і навичок інформаційної та комунікативної взаємодії; оптимального використання навчального часу викладачем і винаходу оригінальних методів викладання; збільшення обсягу навчального матеріалу; формування дослідницьких, пошукових умінь; підготовки особистості інформаційного суспільства.

Підготовка молоді до професійної діяльності в умовах сучасних ринкових відносин вимагає активізації навчальних можливостей студента замість переказування готової інформації. Ефективність і сила впливу на свідомість студентів залежить від умінь і стилю роботи кожного викладача. Студентів треба втягувати в дискусії й заохочувати порушувати питання. Це робить атмосферу в аудиторії більш демократичною, творчою, емоційною.

Використання викладачами новітніх технологій оптимізуватиме навчально-виховний процес у зв'язку з тим, адже заняття мають захоплювати студентів, пробуджувати у них інтерес і мотивацію, навчати самостійному мисленню та формувати зацікавлення до майбутньої професії. Здобуття навичок відбору теоретичного та ілюстративного матеріалу відповідно до цілей заняття дозволить не лише визначити і класифікувати оптимальні форми організації навчальної роботи, а й розвивати особистість майбутніх фахівців шляхом формування їхньої професійно-етичної культури.

Для виховання моральних якостей студентів потрібно широко використовувати етичні бесіди та диспути, теоретичні семінари і конференції із попереднім читанням студентам рекомендованої літератури. Для підвищення інтересу до моральної тематики доцільно готувати матеріали виховного характеру.

Інтерактивність забезпечує підвищення якісних результатів навчання. Студенти навчаються бути демократичними, толерантними, гуманними, самостійно приймати рішення, конструктивно мислити. Адже новітня методика викладання дає змогу створювати навчальне середовище, в якому теорія і практика засвоюються одночасно, що надає змогу студентам формувати

критичне мислення та реалізувати індивідуальні можливості [19, с. 239]. Інтерактивні технології сприяють розвитку логічного мислення, формують систему загальнолюдських цінностей і загальноприйнятих норм поведінки, здатності цінувати знання та користуватися ними, визнавати цінності іншої людини, формують навички спілкування та співпраці, взаєморозуміння та взаємоповаги до інших людей, виховують толерантність, співчуття, доброзичливість, сприяють інтелектуальному, соціальному й духовному розвитку особистості.

Таким чином, методика формування етичної компетентності майбутніх викладачів з во з використанням інтерактивних методів навчання включає змістовну, технологічну і діяльну складову. Інтерактивні методи сприяють формуванню професійної майстерності, відпрацюванню основних професійних умінь, які розглядають проблему з різних боків її вирішення; сприяють формуванню професійно-етичної культури та професійної майстерності майбутніх медиків; допомагають у вирішенні творчих навчально-виробничих завдань шляхом відтворення наявних знань і вмінь, залучення додаткової інформації, мобілізації творчих і емоційних зусиль.

2.3. Рекомендації щодо оптимізації формування етичної компетентності майбутніх викладачів з во

Важливим елементом покращення якості підготовки фахівців є реалізація нової парадигми освіти, яка базується на загальнолюдських цінностях і спрямована на всебічний інтелектуальний, духовний, фізичний, культурний розвиток людини.

У процесі навчання студенти засвоюють знання, на основі яких у них формуються науковий світогляд, моральні, трудові, естетичні та фізичні якості, виробляється відповідне ставлення до процесу навчання та подальшої професійної діяльності. Цілями професійної освіти є формування в студентів

готовності до співпраці, ініціативності, розвиток їхньої здатності до творчої діяльності, толерантності, вміння вести діалог, шукати змістові компроміси, формування вміння самостійно вчитися, а також високого рівня професійно-етичної культури.

Методи формування етичної компетентності мають виховний характер і повинні бути розраховані на весь період навчання. Наполеглива праця з формування професійно-етичних складових особистості медика має починатися з перших днів навчання. Для формування стійких професійно-етичних навичок і прояву культури в професійній діяльності студентам необхідно опанувати низку знань і законів, принципів і правил, а також отримати досвід вирішення професійно-етичних завдань.

Оновлення дидактичних систем, методик і технологій гуманітарної підготовки потребує переходу до інноваційних моделей навчання, які характеризуються системним запровадженням комплексів педагогічних методів і прийомів, спрямованих на постійне залучення студентів до активної навчально-пізнавальної діяльності, що характеризується інтенсивною різнобічною комунікацією суб'єктів діяльності (інтерацією), обміном інформацією, результатами взаємодії в діяльності студентів і викладача. Таке навчання спонукає їх до ініціативності, творчого підходу та активної позиції у всіх видах навчальної діяльності, передбачає самостійне здобування, створення, конструювання знань, умінь, компетентностей, що значно підвищує результативність професійної підготовки. Як свідчить зарубіжний і вітчизняний досвід, це сприяє значно глибшому й більш усвідомленому розумінню сутності вивченого, формуванню вмінь самостійно аналізувати й оцінювати інформацію, формулювати висновки, аргументовано відстоювати свою точку зору, прислухатися до інших, поважати альтернативну думку, працювати в колективі, будувати конструктивні стосунки з його членами і визначати своє місце в команді. Крім того, це дає змогу реалізувати ідею співробітництва всіх учасників освітнього процесу, вчить їх конструктивної взаємодії, сприяє забезпеченню атмосфери психологічного комфорту [15, с. 143-144].

Організація такого навчання передбачає системне застосування специфічних методик і технологій, які реалізують зазначені підходи. Вітчизняні науковці рекомендують передусім технології [15, с. 143-144]:

- кооперативного навчання об'єднаних спільною навчальною метою студентів у малих групах;
- ігрову, втілену в різноманітних дидактичних іграх;
- проектну, що передбачає самостійну (індивідуальну, групову) діяльність студентів;
- розвитку критичного мислення студентів;
- навчання з використанням дебатів і дискусій;
- ситуаційного навчання, застосування якої передбачає осмислення студентами реальної життєвої ситуації.

Сучасна педагогічна наука характеризується пошуком інновацій, спрямованих на створення умов формування і розвитку цілісної, творчої, вільної особистості, здатної до соціалізації, адаптації й самореалізації в суспільстві, а також розкритті суті інноваційних підходів у навчальному процесі та врахуванні основних компонентів впливу на їх реалізацію. Загальний характер освітніх реформ в Україні пов'язаний насамперед із інноваційними тенденціями розвитку освіти.

Педагогічна інноватика, яка набула поширення в освіті, включає ідеї, методи, технології, комплекс елементів, які несуть прогресивні засади; творчий пошук; оригінальне вирішення педагогічних та навчальних проблем [24]. Новітні технології підвищують інформативність, наочність і керованість пізнавальної діяльності студентів, стають дієвим засобом неперервності підготовки і підвищення кваліфікації майбутніх медичних фахівців [9, с. 87].

Інноваційне (лат. *innovation* – оновлення, зміна) навчання – зорієнтована на динамічні зміни в навколишньому світі навчальна та освітня діяльність, що ґрунтується на розвиткові різноманітних форм мислення, творчих здібностей, високих соціально-адаптаційних можливостей особистості [6, с. 21]. Інноваційне оновлення педагогічної системи має забезпечити зростання

особистісного потенціалу як студентів, так і викладачів, сприяти їхньому самовдосконаленню.

Інноваційний педагогічний досвід розглядається як система діяльності педагога, що радикально змінює традиційну практику навчання; результати інноваційної діяльності виражаються змінами у змісті, методах, формах, технологіях і засобах навчання. Нововведення розрізняють за змістом, значенням і наслідками в процесі навчання. Н. Шмельова, провівши дослідження, довела, що перспективними педагогічними інноваціями є: активні форми навчання – 64%, мотивація студентів – 23%, індивідуальна робота зі студентами – 20% [24, с. 6].

Важливо, щоб характер інновацій відображав суспільні вимоги до підготовки фахівців і потреби студентів, урахував специфіку конкретного закладу. Сама ж інноваційна діяльність вимагає належної організаційної роботи [25, с. 8-9]: аналізу компетентними експертами й перевірки на практиці методів, які використовуються під час навчання; збирання, оброблення, систематизації, накопичення і використання інформації про інновації; ресурсного обґрунтування і визначення механізму практичної реалізації інноваційних процесів; розроблення проектів, програм, положень щодо реалізації інноваційних процесів та їх оцінку за певними критеріями; визначення системи контролю. Крім того, описуючи зміст інновації, треба виділяти базові управлінські дії, що включають функції аналізу, прогнозування, планування й організації, координування, контролю. Показником якості інновації є підвищення ефективності освітньої діяльності навчального закладу.

За допомогою активних методів діяльності студенти зможуть не тільки опанувати нові знання, а й використовувати їх для досягнення більш високих результатів навчання. Студенти повинні вчитися проводити дослідження в групі й самостійно вивчати та інтерпретувати набуту інформацію. У площині інноваційних педагогічних технологій важливим елементом є самостійне дослідження навчальної проблеми, що може бути складовою різних видів дискусій, дидактичних ігор, лекційного викладу з елементами застосування

інтерактивних кейс-технологій, підготовки самостійних проєктів, групової роботи, самостійної або групової роботи з джерелами.

Методика формування етичної компетентності культури майбутніх викладачів зводиться до застосування інтерактивних методів навчання з урахуванням комплексу психолого-педагогічних підходів (аксіологічний, культурологічний, компетентнісний, особистісний), які привертають увагу студентів до навчально-пізнавальної діяльності, викликають у них інтерес і мотивацію, сприяють самостійному мисленню і діям.

Організація інтерактивного навчання передбачає використання дидактичних і рольових ігор, моделювання професійних завдань, створення і вирішення проблемних ситуацій тощо. Інтерактивними можна вважати навчальні технології, які передбачають активну взаємодію студентів у процесі навчання. На підставі внеску кожного з учасників навчального процесу вони дозволяють у ході заняття спільно отримати нові знання і організувати корпоративну діяльність, починаючи від окремої взаємодії двох-трьох осіб й до широкої співпраці багатьох.

В умовах інтерактивного навчання студенти навчають один одного, його відмінністю є діалоговий, та навіть «полілоговий» характер. Адже інтерактивність у навчанні спрямовує його на взаємодію, яка відбувається в режимі бесіди, діалогу, дії. Інтерактивні заняття організують для тих, хто навчається самостійно розв'язувати складні проблеми, відмовляючись від звичної ролі спостерігача і споживача у навчальному процесі; це, насамперед, діалогове навчання, під час якого здійснюється активна взаємодія викладача й студентів.

Упроваджуючи інтерактивні методи навчання, важливо звернути увагу на те, щоб студенти вміли індивідуально й колективно одержати й оцінити інформацію; брали участь в обговоренні; використовували універсальні стандарти, які допомагають оцінити позицію, прийняти рішення; уміли повідомляти свої рішення і відстоювати свою думку.

Технологія моделювання залучає студентів до абстрактної чи вигаданої

ситуації, яка є прикладом реальної події. Цей метод ставить перед ними проблему, під час вирішення якої вони грають визначені ролі, що трапляється в реальному житті. Таким чином, аудиторія стає мініатюрним відображенням реальної події, що містить у собі тему для обговорення і дискусії. На відміну від гри чи справжньої вистави цікавою рисою моделювання є високий рівень непередбачуваності. Моделювання більш вільне в тому сенсі, що ніхто насправді не знає результатів, оскільки останні великою мірою залежать від того, як будуть зіграні ролі. Моделювання пропонує лише ескіз, короткий опис ролі, спираючись на який, учасник повинен створити своє відчуття світу, розвинути свою точку зору.

Таким чином, інтерактивність забезпечує підвищення якісних результатів навчання. Студенти навчаються бути демократичними, толерантними, гуманними, самостійно приймати рішення, конструктивно мислити. Адже новітня методика викладання дає змогу створювати навчальне середовище, в якому теорія і практика засвоюються одночасно, що надає змогу студентам формувати критичне мислення та реалізувати індивідуальні можливості

ВИСНОВКИ

В магістерській роботі здійснено узагальнення та теоретичний аналіз вирішення проблеми формування етичної компетентності майбутніх викладачів ЗВО.

Здобуті у процесі дослідження результати дають підстави для таких загальних висновків:

1. Етична компетентність викладача – складне індивідуально-психологічне утворення, яке ґрунтується на основі інтеграції теоретичних знань, практичних умінь в області етики і певного набору особистісних якостей і готовності до етично адекватної поведінки в педагогічних ситуаціях морального вибору.

Етична компетентність викладача ЗВО включає такі складові як-от: етичні знання (знання природи, специфіки і функцій етики, її основних категорій, принципів і норм, професійної етики вчителя і правил етикету), комунікативні уміння (уміння педагогічного спілкування), психологічну позицію (з погляду сформованої моделі етичної компетентності педагог повинен займати позитивно-активну, творчо-інноваційну і стабільно-відкриту позиції; бути толерантним; володіти способами вирішення конфліктних ситуацій) та морально-психологічні якості (особистісна спрямованість, емоційна гнучкість, доброзичливість тощо; етичні цінності; прагнення педагога будувати спілкування на гуманній, демократичній основі, керуватися принципами, нормами і правилами професійної етики та етикету, стверджувати особистісну гідність кожного учня, організовувати творчу співпрацю з класом і з кожним учнем зокрема, ініціювати сприятливий клімат спілкування).

2. Педагогічними умовами формування етичної компетентності визначаємо актуалізацію усвідомлення професійно-етичних якостей, які допомагають або перешкоджають ефективному вирішенню проблеми в рамках реальної діяльності (усвідомлення майбутнім педагогом цінності виконуваної

роботи і сенсу професійної діяльності; розвиток у майбутнього педагога інтересу і задоволення від процесу роботи, можливість самореалізації); проектування змісту програми формування професійно-етичних якостей майбутнього педагога; інструментальні форми супроводу формування професійно-етичних якостей педагога (проблемно орієнтовані групи; мозковий штурм, педагогічна майстерня, тематична група, рольова гра і інші форми тренінгової роботи).

3. Відповідно до третього завдання дослідження обґрунтовано критерії та рівні сформованості етичної компетентності майбутніх викладачів з во. У межах започаткованого дослідження критеріями сформованості етичної компетентності майбутніх викладачів з во було обрано: мотиваційний, когнітивний, операційний. Показниками мотиваційного критерію виступили професійні цінності студентів, професійна спрямованість, потреба в самореалізації і самоактуалізації. Показниками когнітивного критерію виступили знання студентів про етику, про предмет і структуру педагогічної етики, про принципи педагогічної моралі. Показниками операційного критерію виступили вміння використовувати знання етичні знання у професійній діяльності, вміння безконфліктно вирішувати професійні проблемні ситуації.

4. Відповідно до четвертого завдання нашого дослідження, розроблено рекомендації щодо оптимізації формування етичної компетентності майбутніх викладачів з во, які базуються на застосуванні інтерактивних методів навчання з урахуванням комплексу психолого-педагогічних підходів.

Таким чином, формування етичної компетентності майбутніх викладачів – багатофакторний процес, але її соціальна природа є основою для потенційного цілеспрямованого розвитку утворення, що відбувається у процесі професійно-особистісного зростання педагогів і самостійної педагогічної діяльності, коли зовнішні чинники діють через внутрішні умови, долаються суперечності між особистісними і професійно-педагогічними етичними цінностями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України : Історія. Теорія : підруч. Київ : Либідь, 1998. 558 с.
2. Без'язичний Б. І. Теоретичні і методичні засади формування етичної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури у процесі професійної підготовки : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Харків, 2016. 434 с.
3. Беспалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
4. Бех І. Д. Категорія «становлення» в контексті розвитку образу «Я» особистості. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 3. С. 25-34.
5. Богуш А. Культурологічна парадигма в спадщині В. О. Сухомлинського. *Педагогіка і психологія*. 2006. № 3. С. 5-12.
6. Бочаріна Н. О. Формування гуманістичної спрямованості майбутніх соціальних педагогів у процесі особистісно-орієнтованого виховання. *Проблеми сучасної психології*. 2010. Вип. 10. С. 63-65. URL: <http://journals.urau.ua/index.php/2227-6246/article/view/161421/160567>.
7. Бочелюк В. Й., Антоненко І. Ю. Формування ціннісних орієнтацій особистості у процесі здобуття вищої освіти. *Проблеми сучасної психології*. 2010. № 10. С. 63-65.
8. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 421 с.
9. Донцов А. В. Моральна культура вчителя : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. 240 с.
10. Васюк О. О. Функціональні компоненти професійно-педагогічної спрямованості соціального педагога та соціального працівника. *Вісник книжкової палати*. 2007. № 6. С. 27-29.
11. Васянович Г. П. Педагогічна етика : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2011. 256 с.

12. Вознюк О. М. Культурологічна підготовка студентів технічних спеціальностей. *Мистецтво та освіта*. 2003. № 3. С. 25-27.

13. Гулей К. В. Про етичну компетентність сучасного вчителя. URL: <http://oblosvita.com/navigaciya/skrynka/etyka/5933-pro-etichnu-kompetentnist-suchasnogo-vchitelya.html>.

14. Дьяур Г. А. Теоретичні підходи до обґрунтування цінностей сучасного українського виховання. *Рідна школа*. 2006. № 7. С. 22-25.

15. Журба К. Формування етичної культури вчителів як необхідна умова сучасного виховання. URL: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/22/visnuk_3.pdf.

16. Кокун О. М. Психологічні особливості професійного становлення вчителів. *Проблеми сучасної психології*. 2010. № 7. С. 278-289.

17. Колесніков М. П. Естетика : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 208 с.

18. Кудіна В. В. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Ленвіт, 2007. 194 с.

19. Курлянд З. Н. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Знання, 2005. 399 с.

20. Левківський М. В. Історія педагогіки : навч. посіб. Харків : ОВС, 2002. 240 с.

21. Левчук Л. Т. Естетика : підруч. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 520 с.

22. Лозовий В. О. Естетика : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 208 с.

23. Мельничук С. Т. Формування естетичної культури майбутніх учителів. *Мистецтво та освіта*. 2004. № 3. С. 4-5.

24. Пасічняк Р. Ф. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 532 с.

25. Рисаченко Г. Етична компетенція сучасного викладача. *Освіта, технікуми, коледжі*. 2009. № 2. С. 59-62.

26. Романовський О. Г. Освітнє середовище як важлива передмова формування гуманітарно-технічної еліти. *Педагогіка і психологія*. 2002. № 3. С. 93-98.

27. Сидоренко О. Л. Освітній простір вищого навчального закладу як визначальний чинник формування фахівця нового типу. *Педагогіка і психологія*. 2002. № 3. С. 98-99.

28. Синиця О. О. Професійно-етична культура викладача. *Актуальні проблеми вдосконалення навчального процесу* : тези доповідей та повідомлення учасників II конференції школи педагогічної майстерності Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008. С. 103-105.

29. Скок М. А. Ціннісні орієнтації особистості сучасного студента. *Вісник ЧДПУ. Психологічні науки*. 2002. № 11. С. 128-132.

30. Слободянюк О. М. Професійно-етична компетентність менеджера : значення у професійній діяльності та умови формування у ВНЗ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка. Соціальна робота*. 2014. № 33. С. 179-182.

31. Сорочинська В. Є. Організація роботи соціального педагога : навч. посіб. Київ : Кондор, 2005. 198 с.

32. Султанова Н. В. Діагностика сформованості етичної компетентності майбутніх соціальних педагогів. *Педагогічні науки*. 2011. № 57. С. 403-408.

33. Султанова Н. В. Педагогічні аспекти формування етичної компетентності майбутнього педагога. *Педагогічний альманах*. 2010. Вип. 6. С. 155-159.

34. Ткаченко С. В. Етична компетентність учителя суспільно-гуманітарних дисциплін як предмет педагогічного дослідження. *Педагогічний альманах*. 2016. Вип. 30. С. 199-204.

35. Ткаченко С. В. Формування етичної компетентності майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін у процесі навчання : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 Одеса, 2018. 24 с.

36. Тюття Л. Т. Соціальна робота (теорія і практика) : навч. посіб. Київ :

ВМУРОЛ «Україна», 2004. 408 с.

37. Устинова Н. В. Формування етичної компетентності сучасного вчителя. URL: <http://divovo.in.ua/vipusk-239-tom-251-78.html>.

38. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2006. 352 с.

39. Хоружа Л. Л. Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів начальних класів : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2004. 382 с.

40. Хоружа Л. Етична компетентність учителя як основа реалізації гуманістичної парадигми освіти. *Шлях освіти*. 2003. № 3. С. 27-33.

41. Хоружа Л. Л. Етичний розвиток педагога : навч. посіб. Київ : «Академвидав», 2012. 208 с.

42. Шевченко Г. П. Естетична свідомість в структурі духовної культури особистості. *Вісник ЛДПУ ім. Т.Г. Шевченка. Педагогічні науки*. 2002. № 11. С. 5-6.

43. Ghiatau R. M. Ethical Competence for Teachers: A Possible Model. URL: https://www.researchgate.net/publication/282421482_Ethical_Competence_for_Teachers_A_Possible_Model.

44. Cohen J. Social, emotional, ethical, and academic education : Creating a climate for learning, participation in democracy, and well-being. *Harvard educational Review*. 2006. № 76 (2). P. 201-237.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика Мілтона Рокича «Ціннісні орієнтації особистості»

Шановний! Далі наведено список цілей, яких люди прагнуть досягнути у своєму житті. Вкажіть, які з них є для Вас цінними, значущими поставивши біля кожного пункту бали від 1 до 5 (Бланк 1, Бланк 2).

Бланк 1

Бланк 2

№	Зміст цілей (цінностей) життя	Бали від 1 до 5	№	Якості особистості (як цінності)	Бали від 1 до 5
1	Самостійність як незалежність у судженнях і оцінках		1	Високі запити	
2	Впевненість у собі (свобода від внутрішніх суперечностей, сумнівів)		2	Чуйність	
3	Матеріальне забезпечення		3	Вихованість	
4	Задоволення		4	Життєрадісність	
5	Цікава робота		5	Ефективність у справах	
6	Любов		6	Сміливість у відстоюванні думки	
7	Свобода як незалежність у вчинках і діях		7	Дисциплінованість	
8	Краса (переживання прекрасного у природі, мистецтві)		8	Нетерпимість до недоліків у собі	
9	Хороші і вірні друзі		9	Широта поглядів	
10	Пізнання (розширення кругозору, освіти, інтелектуальний розвиток)		10	Чесність	
11	Щасливе сімейне життя		11	Освіченість	
12	Творчість		12	Самоконтроль	
13	Суспільне визнання		13	Терпимість	
14	Активне діяльне життя		14	Тверда воля	
15	Рівність		15	Раціоналізм	
			16	Відповідальність	

Додаток Б

Анкета для студентів закладу вищої освіти

Питання анкети.

1. Як Ви розумієте поняття «етичні цінності людини»?

Зазначте _____

2. Яке значення мають етичні цінності у професійній діяльності педагога? Зазначте _____

3. Назвіть основні етичні цінності сучасного викладача.

4. Чи можна формувати свою власну систему етичних цінностей? Зазначте _____

5. Чи можуть впливати етичні почуття викладача на спілкування зі студентами? Зазначте _____

6. Що Ви робите для розвитку власної етичної компетентності? Зазначте _____

7. Які Вам відомі етичні поняття?

Зазначте _____

8. Які навчальні дисципліни у зво впливають на Ваші етичні цінності? Зазначте _____

9. Яке значення для викладача може мати морально-етичний ідеал?

Зазначте _____

10. Що треба робити для формування власної етичної компетентності? Зазначте _____